

Simon János*

Küküllőboldogfalva

A bibliai régészet fontosabb felfedezései 2018-ban

Az alábbiakban nem minden esetben az elmúlt év során kiásott vagy megtalált tárgyi emlékeket listáztunk. Lesz közöttük olyan is, amelyet korábban találtak meg, de csak utóbb sikerült azt megfejteni, és datálni a technika fejlődésének köszönhetően.

1. Pilátus pecsétgyűrűje

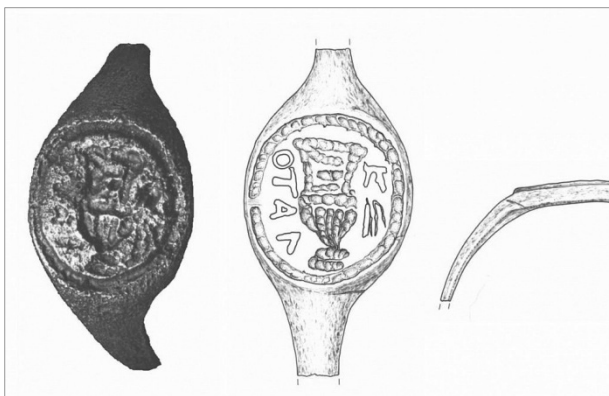
A kutatóknak csupán a közelmúltban sikerült megfejteniük annak a gyűrűnek a feliratát, amely a Herodium 1968–1969-es feltárásakor került elő egy palota romjai közül. A több ezer tárgyi lelettel együtt kiásott gyűrű feliratát fejlett fotótechnikával sikerült kiolvasni. A görög betűk a gyűrű tulajdonosának nevét őrzik: *Pilátusé* (ΠΙΛΑΤΟ). A felirat egy kratér¹ néven ismert edény alakzatának jobb és bal odala felől helyezkedik. Az 1. századból származó tárgyakon elég gyakran fordul elő a kratér motívuma.

A Pilátus név nem igazán gyakori az 1. században. A rómaiak között csak nagyon kevesen viselték. Szolgálatot teljesítő rómaiak elenyésző számban voltak jelen a zsidó provinciákban. Ha pedig annak a lehetőségét is megvizsgáljuk, hogy az ott szolgáló katonák és hivatalnokok közül kik hordhattak gyűrűt, még inkább leszűkül a kör. Szinte teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy a megtalált artefactum Poncius Pilátus helytartó hivatalához tartozott.

* Simon János (Kolozsvár, 1982) lelkipásztor a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karának doktorandusza. Teológiai tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte, a Sárospataki Református Teológiai Akadémián börtönlelkészi oklevelet szerzett, majd a Theologische Universiteit van de Protestantse Kerkin Nederland kampeni fakultásán végzett mesteri tanulmányokat. 2006 és 2012 között segéd- és beosztott lelkészként szolgált, jelenleg pedig Küküllőboldogfalván lelkipásztor. A büntetésétika és a relacionális etika, az egyházjog és az ekkleziológia különböző kérdéseit kutatta a Protestantse Theologische Universiteit leideni karán, majd néhány évvel később ugyanazon egyetem amszterdami és groningeni karán. Egyházjogi ismereteit a Babeş–Bolyai Tudományegyetem jogi karának hallgatójaként bővítette. Doktori kutatásában az emberi megbocsátás és exoneráció kérdéskörét vizsgálja.

¹ A kratér (κρατήρ) a bor és víz vegyítésére (κεράννυμι) szolgáló antik edény. A görög οἶνος szó mindig a vízzel felhígított boritalt jelentette. Ezért a színbor megnevezésére mindig az *elegyítetlen (bor)* – (οἶνος) ἄκρατος kifejezést használták. Ld. Veress Ignác: *Étkezés*. – I. A görögök-nél. In: Pecz Vilmos (szerk.): *Ókori Lexikon, I–II*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest 1904, (695–697) 697.

A gyűrű viseléséről azonban már megoszlanak a vélemények. A rézötövetből készült gyűrűt nem valószínű, hogy Poncius Pilátus viselte, ugyanis a császár által a provincia élére kinevezett helytartó, akárcsak szinte minden magas rangú római hivatalnok arany- vagy ezüstgyűrűt hordhatott. Rézgyűrűt leginkább katonák viseltek, hivatalnokok csak elvétve. A réz nem volt elég értékes ahhoz, hogy a helytartói tisztet betöltő személy viselje.

A nemrégiben beazonosított gyűrű esetében a fém megmunkálása sem elég finom. Az anyaghasználat és megmunkálás inkább arra utal, hogy egy Pilátus mellett szolgálatot teljesítő római hivatalnok hordta, aki felhatalmazást kapott arra, hogy Pilátus megbízottjaként járjon el. Könnyen elképzelhető, hogy egyszerűen csak a kiállított iratok hitelesítésére és a levelek lezárására használhatta a pecsétet. Némelyek nem vetik el azt a lehetőséget sem, hogy maga Pilátus viselte hétköznapiokon, míg ünnepek alkalmával a római felsőhivatalnokok aranygyűrűjét hordta.²

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy egy műtárgy már korábban is előkerült Pilátus nevével. 1961-ben Cézarea Maritimában fedeztek fel egy másodlagos használatú követ, amelybe a nevét és címét vésték. Lawrence Mykytiuk szerint a követ utóbb lépcsőként használták fel, s ezért a kőhasábot úgy építették be, hogy írott oldala lefele nézett.³ Így a most beazonosított gyűrű a második olyan lelet, amelyen szerepel Pilátus neve, és egyben az ő korából származik.

2. „Jeruzsálem” oszlopfelirata

2018 októberében nyílt meg az a kiállítás a jeruzsálemi Izráel Múzeumban, amely többek között egy olyan oszlopfeliratot is bemutat, amely a második templom korából származik. Ez a felirat a legkorábbi ismert írásos lelet, amelyre a Jeruzsálem városnevet a ma is használt írásmóddal vésték fel. A régészek egy kerámiamíves falu feltárása közben ásták ki a pilléren levő feliratot a mai

² Ezt ugyanígy gondolja Roi Porat, a lelőhely igazgatója is. Ld. Borschel-Dan, Amanda: 2,000-year-old ‘Pilate’ ring just might have belonged to notorious Jesus judge. In: *The Times of Israel*, 29 November 2018. <https://www.timesofisrael.com/2000-year-old-ring-engraved-with-pilate-may-have-belonged-to-notorious-ruler/> (2018. dec. 12.).

³ Ebbe a kőhasádba a következő feliratot vésték: [Po]ntius Pilate... [Pref]ect of Juda[ea]. Ld. Mykytiuk, Lawrence: New Testament Political Figures Confirmed. In: *Biblical Archaeology Review*, September 2017. <https://members.bib-arch.org/biblical-archaeology-review/43/5/6> (2018. dec. 12.).

Jeruzsálem nyugati szélén. Az oszlop eredetileg egy falusi épülethez tartozott, de azt később beépítették a tizedik római légió által használt kerámiaépítő műhely falába. A feliratot Kr. e. 100 körülire datálják. Valószínű, hogy Hanodia Dodalos fiának mesterjegyét vagy tulajdonjogát jelzi. A Dodalos becenév lehet, amelyet akkoriban a művészekre használtak Daidalosz mítosza alapján.

A másodlagos felhasználás során a feliratot bevakolták. A szakértők között nincs egyetértés abban a tekintetben, hogy a Jeruzsálem nevet arámi vagy pedig héber nyelven vésték-e fel. Noha a בר (fia) arám szó, Jeruzsálem arámi kiejtése *Jerusálém* volt, a feliratban szereplő szó ירושלם, akárcsak a héberben.

Noha ez az első kőbe vésett felirat Jeruzsálem nevének teljes jegyzésével, már eddig is ismertünk a nevet megőrző leleteket, például a holt-tengeri tekercsek némelyikét.

A fazekasfalu az egyik Jeruzsálembe vezető fő útvonal mellett helyezkedett el, és a Mt 27,7-ben megnevezett Fazekas-mezőre emlékeztet, amelyet a papok a Júdás által visszaszolgáltatót pénzen vásároltak.

3. A silói agyag gránátalma

Dr. Scott Stripling és csapata 2018-ban fejezte be Tel-Shiloh ásatásának második évadját. A csapat munkájának egyik legizgalmasabb eredménye az a kis fehér kerámia gránátalma, amely mindössze néhány centiméter, és egyik végébe felfűzésre, rögzítésre alkalmas lyukat készítettek. Formájából leginkább arra lehet következtetni, hogy lógott valamiről.

A kora vaskori silói rétegből kiásott kerámia gránátalma a szent sátor díszítőelemeire emlékezteti a kutatókat. A réteg, ahonnan előkerült, abból az időből való, amikor a szent sátrat Silóban őrizték. Ugyanitt sok állati csontmaradvány

is előkerült, és vizsgálatuk alapján kizárólag kóser állatok maradványai. A feltárások folytatódnak ebben az évben is, de már most nyilvánvaló, hogy a silói szentély bizonyos elemei kerültek felszínre.

A tabernákulum idejéből származó kerámia gránátalma közismert motívum volt a vaskor első felében. Az ószövegségi leírások szerint mind a szent sátor, mind a templom díszítőelemei között ott van. A főpap liturgikus ruházatának szegélyén kis csengők és gránátalmák függtek. A megtalált kis gránátalma a főpap ruhájának (Péld 28,33) vagy más hasonló liturgikus tárgynak lehetett díszítőeleme.

A mostani leletek cáfolják Israel Finkelstein nézetét, aki Silót kanaáni kultikus helyként határozta meg. Elsősorban az a tény, hogy az áldozati maradványok kóser állatokból származnak, de a gránátalma közelmúltbeli felfedezése is azt bizonyítja, hogy Silóban a bibliai leírásokból ismert korai izraelita áldozati központ volt, és hogy itt állt a szent sátor.

4. Jéhu király fejszobra

Izrael északi részén, Abel Beth Maacah⁴ mellett, amely Szíria és Libanon határvidéke, egy kisebb méretű szobor fejét fedezték fel. Az 5 centiméteres kerámiafej színezése igen jó állapotban maradt meg. A hosszú haj, szakáll és bőrszín megfelel a Közel-Kelet népeit megörökítő egyiptomi ábrázolásnak.

Több vélemény is született abban a tekintetben, hogy kit is ábrázol a kerámiafej: Akháb vagy Jéhu izraelita királyt, Benhadad vagy Hazáél szíriai királyt, vagy pedig Ethbaal tiruszi királyt? Mivel a kerámiafej szembetűnően nagy hasonlóságot mutat Szalmanasszár (III. Sulmánu-asarédu, asszír uralkodó, Kr. e. 858–824) fekete obeliszkjének Jéhu-ábrázolásával a legtöbb szakértő a Jéhu-ábrázolást támogatja. A fekete obeliszk egy asszír győzelmi sztélé, amely egy izraelita tisztviselőt is ábrázol, aki az asszír király előtt leborulva nyújtja át adóját. A mellékelt felirat pedig ekképpen szól: „Jéhu, Omri fia tisztelete: én kap-

⁴ Ld. אָבֵל בֵּית מַעַכָּה (1Kir 15,20), a bibliai átírás szerint: *Ábél-Bét-Maaká*, a 2Krón 16,4 szerint *Ábél-Májjim*nak is nevezték. Dántól 7 km-re feküdt Ny-ÉNy-ra. Helyén ma Abil település áll. Szabó Csaba: *Ábél-Bét-Maaká*. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon, I-II*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993, I., 3. Ábel: II. 1. Haag, Herbert (szerk.): *Bibliai Lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989, 5.

tam tőle ezüstöt, aranyat.” A kerámiafej és a sztélén ábrázolt Jéhú-arcmás nagy hasonlóságot mutat. Mindkettőnek szakálla és hosszú, egyenes haja van, továbbá mindketten koronát viselnek. A szobrot jelenleg a jeruzsálemi Izrael Múzeumban lehet megtekinteni.

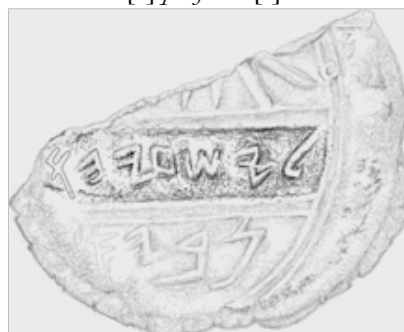
5. Ézsaiás próféta pecsét- és ujjlenyomata

Dr. Eilat Mazar és csapata már 2009-ben megtalálta Ézsaiás pecsétjét, azonban annak kutatását csak 2018-ban fejezték be. Intenzív kutatása csak 2014-ben kezdődött el, és csak ezt követően figyeltek fel rá. A lenyomat felfedezése és annak közzététele között eltelt hosszú idő egyrészt az elhúzódtott ásatásoknak, másrészt a pecsét feliratának értelmezési nehézségeiből adódott.

Az értékes lelet ugyanazon a helyen került felszínre, ahol kiásták Ezekiás király pecsétjét is. Ez utóbbit korábban megismerhette a tudományos világ, de Ézsaiás pecsétlenyomatának bejelentésére még várnunk kellett. Ez részben annak tulajdonítható, hogy a lenyomat majdnem fele hiányzik, míg a meglévő alsó fél is súlyosan sérült, s így ennek helyreállítása is időt igényelt. A felső részből megmaradt kisebb darab arra utal, hogy az valamilyen motívumot ábrázolt és nem tartalmazott feliratot. A felirat kizárólag az alsó részben helyezkedett el, és két egymás alatti sorban ez olvasható:

לישעיהו
נבי [?]
Ézsaiásé,
[a] prófétáé [?].

A tudományos közösségben vita folyik arról, hogy e pecsét valóban Ézsaiás prófétának tulajdonítható-e. Ugyanis a szöveg majdnem azt jelenti: *Ézsaiás prófétáé*. Mivel azonban hiányzik az **א** betű a **נבי** (*próféta?*) szó végéről, nem egyértelmű az értelmezés. Bár ez az azonosítás a legjobbnak mondható, vannak olyan szakemberek, akik azzal érveltek, hogy a pecsét valaki másé lehetett. A vita az **א** betű körül forog. Abban az esetben, ha ennek hiányával számolunk, az alsó sor **נבי** betűit *Novin*ak lehet olvasni, s így a két sor jelentése ekképpen módosul: *Ézsaiásé, a Novi [fiáé]*. Az **א** nélküli **נבי** a következő fordítást is lehetségessé teszi: *Ézsaiásé, aki novi*; vagy: [A] *novi Ézsaiásé*. Ugyanis Nov – a magyar Biblia

átírása szerint *Nób* (1Sám 22,19) – papi kisváros volt Jeruzsálem közelében (vö. Ézs 10,32), ahol szentély is állott, mivel Éli főpap leszármazottai ide menekültek az 1Sám 4-ben leírt katasztrófa után.⁵ De a kutatók azt sem zárják ki, hogy létezett egy negyedik betű, ami viszont nem az **N** volt, s így már nagyon sok értelmezési lehetőséggel kell számolnunk. Ez utóbbi feltételezés lenne a legkevésbé valószínű.

Az Ézsaiás nevét tartalmazó lenyomat azért is különleges, mert Ezekiás király pecsétlenyomata mellett találták meg a jeruzsálemi Templom-hegy közelében. Mivel Ézsaiás és Ezekiás, „Júda királya” kortársak voltak, nem meglepő, hogy a két pecsétlenyomat ugyanabból a rétegből és ugyanazon helyről került elő. Ezért is érvelnek a legtöbben amellett, hogy a második sorban a próféta szót kell valószínűsíteni, és további érv az is, hogy a kutatók betűmaradványokat fedeztek fel a második sor végén, amelyek leginkább az **N** betűvel azonosíthatók.⁶

A lenyomatnak az is érdekessége, hogy az utolsó betű meglete azért is rejtély, mert annak helyén egy ujjenyomat van. Valószínű, hogy véletlenül hagyott nyomot a friss és lágy agyagban, és így elnyomta az eredetileg ott levő betűt. Ez esetben az is kérdés, hogy az agyag kinek az ujjenyomatát őrizte meg. Valóban Ézsaiásé lenne az? Netán azé a személyé, akinek a pecséttel hitelesített dokumentum készült? Esetleg egy hozzá közelálló másik emberé?

6. A Jónás sírja alatt megtalált asszír királynevek

2014 júliusában az iraki és szíriai Iszlám Állam felrobbantotta Jónás próféta sírjának mecsetjét az észak-iraki Moszulban. A Jónás próféta nevű dombon a korai keresztyének építettek kolostort, amit több mint 600 évvel ezelőtt alakítottak át muszlim mecsetté. Az Iszlám Állam azért robbantotta fel ezt a mecsetet, mivel keresztyén alapokra épült, s ez megítélésük szerint eretnokséget képviselt. Miközben a robbantás felvétele megdöbbenést keltett a világ számos pontján, a figyelmes szemek – a pusztulás döbbenetén túl – archeológiai leleteket vettek észre a mecset alapjaiban.

Kelet-Moszul felszabadulását követően a régészek arra figyeltek fel, hogy sokkal több alagút volt a mecset alatt, mint amiről korábban tudtak. Dr. Peter A. Miglus heidelbergi professzor, aki előzetes felmérést végzett az alagutakban, a mecset alatti talajt a svájci sajtóhoz hasonlította. Ezeknek egy részében az Iszlám Állam ásatott, hogy az archeológiai leleteket a feketepiacon értékesíthesse. Minden bizonnyal sok leletet eltüntettek a nagyrészt ókori alagutakból, de voltak olyan leletek is, amelyek túlságosan nagyok és ezért kiemelhetetlenek bizonyultak a harcosok számára.

⁵ Ld. Nagy Antal: *Nób*. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m. II.*, 271.

⁶ A további szöveg helyreállítási lehetőségeket ld. The Isaiah Bulla. In: Armstrong *International Cultural Foundation*. 2018, 26–29. https://media.thetrumpet.com/Literature/EN/HEZX_EN_E01.pdf (2018. dec.12.).

A 2017–2018-ban végzett feltárások folyamán nemcsak kis tégelyek darabjai kerültek felszínre, hanem mintegy 30 mészkőlap is. Ezek közül többen is asszír királyok nevét lehet olvasni, többek között Észarhaddonét, Asszurbanipálét és Szanhéribét is. Ugyanakkor egy palota romjai is felszínre kerültek.

A Jónás próféta dombja alatti palota építése legalább a Kr. e. 7. századig nyúlik vissza. Az előzetes felmérés alapján úgy tűnt, hogy Észarhaddon király palotáját találták meg. Az alagutakban feltárt feliratok többször is említik a király nevét. Észarhaddonról az Ószövetség is megemlékezik, amikor apja, Szanhérib meggyilkolását írja le (2Kir 19,36–37; Ézs 37, 37–38).

A kutatókat meglepte egy olyan domborműpár, amelynek mindegyike egy sor női alakot ábrázol. E felfedezés azért szokatlan, mert az asszír paloták eddigi leletein túlnyomórészt férfiakat lehetett látni. Az eddig ismert női ábrázolások többnyire foglyokként vagy háborús zsákmányként rajzolják meg a nőket. Itt viszont az is szokatlan, hogy az alakok megjelenítése – az eddig ismert asszír ábrázolástechnikával ellentétben – nem profilból történt, hanem szemből. E szokatlan ábrázolás vita tárgyát képezi a szakemberek között. Az asszír istenségekre jellemző szarvak vagy a korona hiánya arra utal, hogy a domborművek halandó asszír nőket ábrázolnak. Valószínű, hogy a királyi család vagy a társadalmi elit tagjait képviselhetik. Azért is érdemes odafigyelnünk ezekre a leletekre, mert a nők asszír kultúrában betöltött szerepének újraértelmezését is jelenthetik.

A női domborművek mellett az alagutakban egy mitikus lény, az úgynevezett *Lamasszu* öt ábrázolását is megtalálták, amelyek közül az egyik csak töredékeiben maradt meg. Tudnunk kell, hogy az asszír paloták bejáratához hatalmas, kőből készült Lamasszut állítottak, hogy megfélemlítsék az ellenséget, és megvédjék az ott lakókat a gonosz démonoktól. Bikatesttel, sasszárnyakkal és emberi fejjel ábrázolták őket. Párban álltak a bejárat két oldalán, arcukkal a belépő felé. A megtalált Lamasszuk jelzik, hogy nem akárkinek a palotája került elő. Minden bizonnyal királyi központot rejtett eddig a föld, és valószínű, hogy Észarhaddon király palotáját találták meg. A királyneveket tartalmazó mészkőlapok további kutatása pedig még sok értékes adatot hozhat elő, a bibliai régészet és kutatás számára is értékes adatokat.

7. Egyiptomban felfedett sémi betűsor

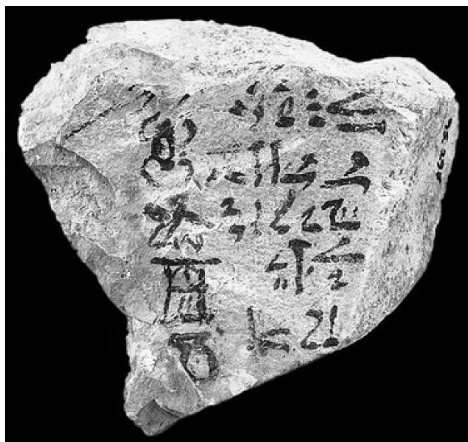
A British Columbia Egyetem egyiptológusa, Thomas Schneider fejtette meg azt az írott szöveget, amelyet korábban levélnek véltek, és kiderítette, hogy az a sémi betűsor (ábécé) nagyon korai változata.⁷ A lelet 1995-ben került elő Luxorban.

⁷ Borschel-Dan, Amanda: Aleph is for 'Elta: First Written Record of Semitic Alphabet, From 15th Century BCE, Found in Egypt. In: *Times of Israel*, 2018. 05. 22. <https://www.timesofisrael.com/first-written-record-of-semitic-alphabet-from-15th-century-bce-found-in-egypt/> (2018. dec. 20.). Schneider, Thomas: A Double Abecedary? Halaham and 'Abgad

A kb. 10 x 10 centiméteres mészkőre jegyzett szöveg a sémi betűsor rendjének első írásos bizonyítéka.

Thomas Schneider megállapítja, hogy a kétoldalas mészkőt az egyiptomi írástudók használták mnemonikus eszközként abban az esetben, ha nem emlékeztek a korai sémi betűsor két betűrendjére.

A mészkő kocka az egyiptomi 18. dinasztia számára készült, és a 99-es thébai sírhantból került elő 1995-ben. Hosszú ideig úgynevezett „sírkapocsnak” gondolták. A 99-es thébai sírhantot Senneferi, más néven Sennefer síremlékeként tartják számon, aki Kr. e. 1450 körül élt, és ismert egyiptomi nemes, Théba polgármestere volt. Az új kronológia szerint a feltárt sír Mózes idejéből származik. Többen a Mózes korabeli sémi írás és írásbeliség bizonyítékaként tekintenek a megtalált eszközre.

Az előlapon levő szöveget a leideni egyetem kutatója, Ben Haring fejtette meg. Egy 2015-ben megjelentetett cikkében magyarázta meg, hogy az előlapi oldalon levő írásjelek egy korabeli, de ma már kevésbé ismert betűrendezést őriztek meg, amelynek *halaham* a neve.⁸ Az előlapi oldal a halaham-szekvencia első hét vagy esetleg több betűjét rögzíti. Schneider közelmúltbeli felfedezése a túloldal megfejtése, és a mai héber betűsor kezdetét jelző hangok (alef, bét, gimmel) átírása kurzív egyiptomi írásra.

8. Megidónál feltárt királyi sír

A Tel-Megiddo területén 2016-ban feltárt kanaánita sír új információkkal gazdagította a régió egyik leghíresebb és legfontosabb ősi városának lakóiról eddig szerzett ismereteket. Megiddót a kutatók 115 éve vizsgálják. Stratégiai helyen feküdt, annak az ókori nagyon fontos kereskedelmi útvonalnak a közelében, ahonnan látni és felügyelni lehetett az egész Jezréel-völgyet. A helyszínen korábban bronz- és vaskori palotákat, templomokat és városi falakat fedeztek fel.

A temetkezési kamra melletti területet 1930-tól kezdték feltárni, de az elmúlt években a régészek repedéseket észleltek a bronzkori paloták melletti ásatási területen. 2016-ban világossá vált, hogy a repedések egy föld alatti folyosóhoz nyúltak le, amely egy temetkezési kamrához vezetett. A 3700 éves sír érintetlen volt, és egy férfi, egy nő és egy gyermek maradványait tartalmazta, akiket arany

on the TT99 Ostrakon. Kiadatlan kézirat. http://www.academia.edu/36411921/A_Double_Abecedary_BASOR_Revised_Version (2018. dec. 20.).

⁸ Haring, Ben: Halaham on an Ostrakon of the Early New Kingdom? In: *Journal of Near Eastern Studies*, 74. (2015/2), 189–196.

és ezüst ékszerekkel díszítettek. Többek között gyűrűket, karkötőket és szögeceket találtak mellettük. A férfi maradványai közül arany nyakláncot és koronát ástak ki. Azt feltételezik, hogy egy kanaáni királyi család sírját fedezték fel. Erre utal a palota közelsége, valamint a sírkamra monumentális kialakítása és az abban talált tárgyak értéke is. Megtalálták ugyanitt egy korábbi temetkezés nyomait is: azt megelőzően, hogy az utóbbi három holttestet eltemették, hat különböző testi maradványt gyűjtöttek össze a sírkamra belső zugába. Ebből azt lehet feltételezni, hogy némi tiszteletet tanúsítottak irántuk.

A régészek azt remélték, hogy a sírkamra feltárásával sokkal többet fognak megtudni a patriarchák korabeli kanaáni kultúráról. 2018 végén jelentették be, hogy a sír egyik korszójában vaníliaamaradékot találtak. A szakemberek eddig úgy vélték, hogy az akkori világnak ebben a részében nem ismerték, és nem használták a vaníliát. A kémiai elemzés kiderítette, hogy a megtalált vanillin vegyület a vaníliaorchideából származik. A származási terület keresésekor pedig kiderült, hogy három lehetőség áll fenn: Dél-Ázsia, Közép-Afrika és India. Ebből világossá vált az is, hogy a középső bronzkor idejében már fejlett kereskedelmi kapcsolat volt a Közel-Kelet és Közép-Afrika, valamint Dél-Ázsia, esetleg India között, ahogy az is kiderült, hogy a bronzkori Megidó lakói vaníliával ízesített olajat használtak. Elképzelhető, hogy az étkezési és gyógyászati célon túl a halottak balzsamozására is.

9. Beka súlymérték a Templom-hegyről

Az archeológiai szennyeződések rendkívül óvatos feldolgozása az utóbbi években sok apró, de jelentős felfedezést eredményezett. Ilyen volt például a közelmúltban bejelentett súlymérték. A 2Móz 38,26 tanúsága szerint, a bekát arra használták, hogy kimérjék a közösség minden tagjától befizetett félsekelyni templomadót.

Ezt az 5,5 grammnyi, azaz félsekelyni apró súlyt a Templom-hegy délnyugati sarkában találták meg. A súlyra rá is vésték héber betűkkel annak mértékét: **בִּקְעָה**. Az első templom idején használták a templomadó mérésére. Ekkor a vert pénz még nem igazán volt használatban, hanem inkább kisebb, megmunkálatlan masszaként tárolták a nemesfémeket.

A beka súlymérték nagyon ritkán lelhető fel az első templom idejéből vagy azt megelőzően. Ez a most megtalált beka azért is

különleges, mert felirat is van rajta, sőt a felirat tükörírással készült. Ebből lehet következtetni, hogy készítője olyan kézműves lehetett, aki pecsétek készítésével foglalkozott.

8. Jeruzsálem kormányzójának pecsétlenyomata

Az ókori Jeruzsálem falába beépített kövek tisztítása közben a régészek egy eddig csak az Ószövetségből ismert tisztség archeológiai bizonyítékát fedezték fel. „A város kormányzója” (שֶׁרֶהָעִיר – 1Kiráj 22,26; 2 Krón 34,8) címet eddig semmilyen más lelet nem igazolta.

A felfedezés aközben történt, hogy kitakarították a port a salamoni templomfalak kövei közül, majd kötőanyagot fecskendeztek közéjük konzerválásuk érdekében. A port később másodlagos vizsgálat alá vetették, és ekkor találták meg azt a 13 x 15 x 2–3 mm nagyságú pecsétnyomatot, amely a város kormányzójának gyűrűjével készült. Az agyagban két egymás felé néző figura és a korábban megnevezett tisztség felirata látható.

Ugyanott korábban egy hatalmas vaskori négyszobás épület romjait ásták ki, ahonnan hat másik pecsét lenyomata került elő. A pecsétlenyomatok szervezett adminisztrációra, virágzó kereskedelemre utalnak.

A város kormányzójáról (a revidéált Károli-szöveg szerint *a város fejedelme*; az új fordítás szerint *városparancsnok*) először a 2Kiráj 23,8-ban olvasunk, ahonnan megtudjuk az Ezékiás király uralkodásának idején Jehósua volt Jeruzsálem kormányzója:

Behozatta az összes papot Júda városaiból; az áldozóbalmokat pedig, amelyekben a papok tömjéneztek, tisztátalanná tette Gebától Beérsebáig. Lerontatta a kapuknál levő áldozóbalmokat, amelyek Jehósua városparancsnok kapujának a bejáratánál voltak, a városkapun bemenve bal kéz felől.

A 2Kráj 34,8 pedig arról ír, hogy Jósias király idejében Maaszéjáhú teljesített ilyen tisztséget: *Uralkodásának a tizennyolcadik évében pedig az ország és a templom megtisztítása során elküldte Sáfánt, Acaljáhu fiát, Maaszéjáhú városparancsnokot meg Jóáb főtanácsost, Jóábáz fiát, hogy javítsák ki Istenének, az ÚRnak a házát.*

Felhasznált irodalom

- Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon, I–II*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993.
- Borschel-Dan, Amanda: 2,000-year-old ‘Pilate’ ring just might have belonged to notorious Jesus judge. In: *The Times of Israel*, 29 November 2018. <https://www.timesofisrael.com/2000-year-old-ring-engraved-with-pilate-may-have-belonged-to-notorious-ruler/> (2018. dec. 12.).
- Borschel-Dan, Amanda: Aleph is for ‘Elta: First Written Record of Semitic Alphabet, From 15th Century BCE, Found in Egypt. In: *Times of Israel*, 2018. 05. 22. <https://www.timesofisrael.com/first-written-record-of-semitic-alphabet-from-15th-century-bce-found-in-egypt/> (2018. dec. 20.).
- Haag, Herbert (szerk.): *Bibliai Lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989.
- Haring, Ben: Halaham on an Ostrakon of the Early New Kingdom? In: *Journal of Near Eastern Studies*, 74. (2015/2), 189–196.
- Mykytiuk, Lawrence: New Testament Political Figures Confirmed. In: *Biblical Archaeology Review*, September 2017. <https://members.bib-arch.org/biblical-archaeology-review/43/5/6> (2018. dec. 12.).
- Pecz Vilmos (szerk.): *Ókori Lexikon, I–II*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest 1904, 695–697.
- Schneider, Thomas: A Double Abecedary? Halaham and ‘Abgad on the TT99 Ostrakon. Kiadatlan kézirat. http://www.academia.edu/36411921/A_Double_Abecedary_BASOR_Revised_Version (2018. dec. 20.).
- The Isaiah Bulla. In: Armstrong *International Cultural Foundation*. 2018, 26–29. https://media.thetrumpet.com/Literature/EN/HEZX_EN_E01.pdf (2018. dec.12.).

* * *

Many archaeologists are involved in excavations in the lands of the Bible, and each year an increasing number collection of artefacts are unearthed that offer us a glimpse on the background of the biblical history and texts. This article presents the top archaeological findings connected to the Bible, reported in 2018. The incredible treasures from the tomb of prophet Jonah came to light thanks to tunnels dug by ISIS. The “Yerushalayim” inscription on an ancient column dated to 100 B.C. is the first known appearance of the name of Jerusalem in Hebrew or Aramaic written in stone. The clay pomegranate found at Tel Shiloh is dating back to the First Iron Age, to the times of the Tabernacle of ancient Shiloh. An extremely rare seal impression discovered at Jerusalem’s Western Wall plaza and bearing the inscription “Belonging to the governor of the city” confirms specific biblical information. A tiny stone weight engraved with ancient Hebrew letters spelling the word *Beka*, dating to the First Temple period, was discovered *in situ* on the north of the early City of David. During the renewed excavations at the foot of the Southern Wall of the Temple Mount in Jerusalem, a minuscule bulla or seal impression was discovered, with the text probably reading “Isaiah the prophet”. It was discovered in the same layer where some years ago a similar seal impression was found with the inscription: “Belonging to King Hezekiah of Judah.”

Keywords: Biblical Archaeology, archaeological discoveries in 2018, Isaiah, Esarhaddon, Jonah, Semitic alphabet, Beka weight, Governor of Jerusalem’s seal impression, Abel Beth-Maacah, Tel Shiloh, Tel Megiddo, Jehu, Pontius Pilate, vanilla.